JAKO V ŽIVOTĚ UŽ TOLIKRÁT: TAK ZLE JEŠTĚ NEBYLO



Jsou různé vlaky a různé vagóny. Existují i vagóny s nápisem VĚZ. Nejsou lehátkové, nemají dokonce ani sedadla. Je v nich jen podlaha a pod stropem úzké okénko s mříží. To tu není kvůli světlu, ale proto, aby do vagónu proudil vzduch. Zdrojem světla je svíce připevněná vysoko nad vědrem vody. Voskové slzy padají ve skleslém a pomalém rytmu do vody. Voda se rozdává přísně na příděl – po hrnku každému. Jeden hrnek ráno, se solenou rybou a chlebem. Druhý hrnek večer, s jedním krajícem chleba. Čas se při takovém přídělu táhne od rána k noci doslova nekonečně!

Nikdo neví, jestli vlak jede rychle, nebo se jen líně táhne. A vždyť to ani není důležité, každého zajímá: Jak dlouho ještě? A kam, proboha, kam?

Nikdo tu nikoho nezná, pozná se to podle hlasů. Od samého začátku to vyvolává napětí. Projevuje se dlouhým mlčením. Ve tmě a tlačenici to ticho člověka doslova dusí. A zima, příšerná a neúprosná zima, vás nutí mačkat se jeden na druhého, blíž a blíž.

V tichu probdělé noci se jasně rozléhají pravidelné kroky strážného na chodbičce. Poklepávání kol, poklepávání pušek. Ťuk… ťuk… ťuk…

V koutě zničehonic zasténala nějaká žena, vykřikla, vyskočila na nohy a hned zas padla k zemi – omdlela. Někdo začal bušit na dveře, jiné ženy kohosi vyzvedly k vědru s vodou, aby jí mohly podat hrnek vody. To je zakázáno. Všechny ženy ve vagónu se ještě víc zmáčkly, aby si nemocná mohla alespoň trochu pohodlněji lehnout. Vagónem se nesl šepot. Tohle byla poslední kapka.

Ze tmy se ozval slabý hlas:

„Děkuji vám za pomoc, milé moje."

Pomohly jí. A ona pomohla vám. Každý najednou někoho potřebuje. Napětí opadlo, dokonce snad i ten pocit bezvýznamnosti ustoupil. Dosud seděly všechny ženy jako přimražené. Jak jste si jen mohly nevšimnout, že mezi sebou máte čtyři těhotné, jednu skoro uschlou stařenku, sedmnáctiletou dívku a dvě cizinky, co umí rusky sotva pár slov? Nevěděly jste, že všechny stejně trápí strach o jejich blízké, o zatčené manžely, o rodiče, co zůstali sami na svobodě, o děti, co zůstaly samy bez rodičů.

A do toho všeho jak šlehnutím prutem zazní povel:

„Odchod s věcmi!"

Dveře se otevřely dokořán, z celého vlaku vyvádějí lidi.

„V zástupu po čtyřech!"

Zprava vidíš nekonečný proud žen, některé s malými dětmi na rukách, jiné o berlích. Zleva pak jdou muži. Vepředu kráčejí ti nejstarší a nejvysílenější. Po stranách postávají ozbrojení vojáci, míří na vás samopaly a u nohou jim sedí pes. Zezadu to samé – ostraha, psi a samopaly.

Povel:

„Pochodem v chod! Varování: Kdo udělá krok napravo nebo nalevo, bude zastřelen!"

Až mnohem později sis vzpomněla na podrobnosti: jak oslepující se ti zdálo bledé denní světlo. Že když tě odváželi, byl podzim, a teď padá hustý sníh. Snášel se na letně

oblečené vězně. Neviděli jste nádraží, nevěděli jste, co je to za stanici. Vězňové pomalu bloudili po nekonečných a křivolakých uličkách jakéhosi zapadlého městečka. Civilisté odvraceli zrak, snad hrůzou, anebo proto, že už si na tu hrůzu dávno zvykli. Lidé proudili a proudili… kufry… do uzlů svázané věci… Tady jde žena v černých smutečních šatech s rozpuštěnými vlasy a vedle ní kráčí jiná v šatech bílých – úplně potrhaných. Chladný vítr s cáry šatů třepotal jako se shnilým praporem světa… Tváře rudé od mrazu, stovky tváří nebo jen jedna, stokrát a dokola se opakující tatáž tvář. Nějaký stařec odhodil batoh – už nemá sílu ho nést dál. Sotva odrostlý chlapec batoh zvedl a společnými silami ho dotáhli až k vratům, doširoka rozevřeným lágrovým vratům.

* * *

Lágr – to je bod. Vypadá jako celé město obehnané zdmi. Uvnitř se nachází řada podlouhlých budov: obytné baráky, umývárna, dezinfekční místnost, záchody, kanceláře, dílny, kuchyň.

Každý barák stojí ve vlastním čtverci vymezeném vysokými kůly, dráty a plotem je oddělen od ostatních.

Tranzitní tábor[1] je vždycky nabitý k prasknutí, každý den přibývají nové a nové vlaky plné vězňů. A proto se ze všech baráků narychlo formují skupiny vězňů, tzv. transporty. Mužské posílají pěšky na stavební práce, staví tu silnici a železnici mířící do neproniknutelné tajgy.

[1] Tranzitní tábor (tranzitka) – vězeňské zařízení určené k dočasnému umístění vězňů v průběhu transportu. Vězni zde byli drženi relativně krátce (od několika hodin do několika měsíců), do chvíle, než byl sestaven nový transport. Tranzitní funkci plnily rovněž věznice (zejména staré carské žaláře) umístěné většinou ve významných železničních uzlech.

Barák za barákem pomaloučku hltá přicházející lidi. Uvnitř najdou nekonečné dvoupatrové pryčny rozmístěné podél stěn, v úzkém průchodu stojí stůl, lavice a kamínka vyrobená z plechového sudu od nafty. Nic víc.

Nástup a přepočítávání: Osmapadasátka… osmapadesátka… osmapadesátka… osmapadesátka[2]… odpovídalo sto dvacet žen. Každou z nich objímají jako dávnou přítelkyni dvě ženy – malinká stařenka Berta s neuvěřitelně vyrovnaným obličejem a překrásná rusovlasá Jeannette neurčitého věku, půvabná dokonce i v lágrovém vaťáku.

* * *

Dočkaly jste se trochy tepla a na to, jak je to celé špatné, je vám konečně alespoň trochu dobře. Sedíte na svém vymezeném kousíčku, na dvou dřevěných deskách, a doléhá k vám Jeannettin hlas:

„Brzy přinést snídaně…“

„Nádobí rozdávat já.“

Jeannette rozdává hliněné misky a dřevěné lžíce. V její cizojazyčné výslovnosti a dětsky veselém chování je cosi nesmírně něžného.

„Horní pryčny – slezout na lavičky! Nižní pryčny – zůstat sedět, ani se nehnout! Pro všechna je stůl malá!“

[2] „Osmapadesátka“ (paragraf 58) – označení paragrafu trestního zákoníku Ruské sovětské federativní socialistické republiky, který definoval politicky motivované trestné činy a sankce za jejich spáchání. Formulace jednotlivých odstavců byla natolik obecná, že umožňovala účelové zkreslování. Poprvé byl paragraf 58 součástí znění trestního zákoníku z roku 1922, ve znění z roku 1926 byl rozpracován podrobněji. Platil až do přijetí nového trestního zákoníku v roce 1960.

Polévka – Jeannette ji nazývá „polivkin“ – je dost řídká a studená. K ní jste vyfasovali patnáct deka chleba, hořkého tak, jak bývá hořký každý vězeňský chléb.

Berta pak ukazuje, kde a jak máte mýt misky, abyste ušetřily co nejvíc vody. Pak se všichni škrábou zpět nahoru na pryčny a utichají. Na duši je každé vězeňkyni těžko, chmurné myšlenky neodbytně dotírají, uvnitř se rozpíná děsivé prázdno.

„Zítra každé z vás přidělí práci a v práci čas utíká, člověk ani neví jak,“ uklidňuje Berta nově příchozí. Ale i tak máte všechny strach ze zítřejšího dne.

„Bertuš, být naše starostka, ano? Co myslet?“

Jeannette má pravdu. Všechny souhlasíte. Berta taky.

A znovu je prázdno a těžko, už na vás zase padá velký strach.

A najednou Jeannette odhazuje svetr, vyskočí na stůl a zaníceně začíná zpívat francouzské písně, písně svého lidu.

Nic vás v té chvíli nemohlo povzbudit víc!

Minulost i budoucnost jakož i strach a zármutek někam zmizely, ani jste si nevšimly jak.

Jeannette zpívá. A zpívá tak, jako by právě před vámi a v této minutě ty překrásné písně vymýšlela… Přesně tak si ji navždy zapamatujete, protože paměť má schopnost uchovat vděčnost.

* * *

Pak vás vedli do umývárny zčernalé od kouře, otevírali a zavírali přitom neuvěřitelné množství mřížových dveří. Od starého Číňana dostala každá z vás dva žetony – za každý vám pak přidělili jednu putýnku s horkou vodou a navrch kousíček zeleného „odvšivovacího“ mýdla. Když se všechny ženy svlékly, ukázalo se, že jedné z vašich vězeňkyň, Marině, se

musejí sundat špinavé obvazy, které jí těsně stahují opuchlá a nalitá prsa.

„Čím pevněji vám to stáhnem, tím vám bude líp, neplačte," uklidňoval ji kdosi.

„Já jsem doktorka, jmenuji se Olga Pavlovna."

Vybrala a roztrhala tu nejčistší z vašich košilí a Marinu umyla a převázala. „Kojící matka, zatuhlé mléko" – zkušenější lágernice hned věděly, o co jde.

Oblečení vám odnesli do dezinfekční místnosti. Ukázalo se, že starý Číňan je hodný člověk: každé z vás přidal bez reptání o krapínek vody navíc. Těm, které přišly v letních šatech, přidělili lágrové oblečení, bez ohledu na velikost, jen tak nazdařbůh: vaťák, prošívanou vatovou vestu, bagančata a ušanku.

„Olga Pavlovna je tu už pátý rok. Všude si jí moc váží," šeptla Rita Sommersová, „dobře ji znám, pracovala jsem jako její zdravotní sestra. I když co se týče profese – jsem pianistka."

Ten večer jste se toho dozvěděly hodně: byla tam matka s dcerou – rodina vysoce postaveného člena ústředního výboru komunistické strany –, které se bály, aby je neoddělili jednu od druhé. Jeannette pracovala jako módní návrhářka, Margit byla překladatelka, sotva přijela do země ze svého rodného Maďarska. Ira a Soňa byly studentky, Sára zpěvačka v celosvazovém rádiu, Ninel byla baletka; vysoká Polka Jadzia působila jako profesorka v Komunistické akademii; Erika pracovala jako učitelka, Lída, které ve vězení poškodili tři krční obratle, byla operní pěvkyně; máma Mína pracovala celý život jako kuchařka v kolchoze, pak ovšem dostala vyznamenání a stala se poslankyní; Marta měla profesi letecké inženýrky; Marina byla technická kreslička.

Ještě dlouho po večerce si ženy na pryčnách mezi sebou šeptaly. Začínaly u různých témat, ale vždy skončily u toho,

o čem mluvit i nemluvit vyšlo nastejno – obojí nemělo smysl a nikam to nevedlo. U kamínek posedávala a do rána hlídala oheň dobrá starostka, stařenka Berta.

* * *

S prací to taky nebylo úplně jednoduché. Ženy musejí pracovat odděleně od mužů a volných pracovních míst bylo velmi málo, spíš se jen nahrazovali nemocní. Ale existuje jedna práce, co nemá začátek ani konec, a to je úklid tábora a baráků. No a pak ještě jedna skutečně oduševnělá činnost, přeskládávání desek a cihel: dneska se utvoří hromada tady a zítra zase o kus dál.

Mnohé ženy zůstaly sedět v baráku a při špatném světle ponuré žárovky se snažily zašít beznadějně roztrhané oblečení, rukavice, pracovní kalhoty. V podstatě přešívaly jednu záplatu přes druhou…

Celý tenhle majetek, ztvrdlý špínou a věčným sušením, podle soupisu pečlivě přijímal i vydával věčně hladový a užvaněný strejda Kosťa. Měl totiž na starost dezinfekční místnost. Podle seznamu taky vydával a přijímal jehly a nůžky. Nitě vám nechával. Dřív patřil mezi vyšší vojenské šarže. Dokonce seděl i podle vojenského paragrafu, takže se v lágrové hierarchii nacházel někde na půl cesty mezi kriminálníky a politickými vězni. Hladově dojídal zbytky jídla, které mu vězeňkyně slívaly do jeho hlubokého plechového kotlíku. Pak si z vajglů ubalil cigaretu a rozdával rady:

„Hodně věcí je tu zakázaných. Například se nesmí stát kolem mříží a povídat si se sousedy z okolních oplocených zón, sborově zpívat v barácích, předávat si psaníčka. Díky Bohu jim ale chybí lidi, kteří by to hlídali!“

A tak to taky doopravdy bylo. Samozřejmě že u mříží začaly vznikat různé známosti. A jednou jakýsi člověk v orvaném vaťáku políbil Erice prsty, když se chytila mříže – ukázalo se, že ten člověk byl její známý, několik let spolu pracovali jako učitelé.

„Proboha, jak mě ale poznal?" ptala se s údivem Erika sebe i vás a prohlížela si svůj lágrový úbor.

V novém transportu přijel vysoký a krásný muž, syn Iriny Georgijevny, té, která tu byla se svou dcerou. Tři členové rodiny pohromadě! Prožíval to celý barák. Rychle jste, neznámo z čeho, pro mladíka upletly teplé a srandovně strakaté ponožky a kraťoučký šál.

„Mami, já musím najít jednu Češku, slíbil jsem to, jmenuje se Elli."

Zavolali tě a ty jsi tak zjistila, že ve vězení byl tvůj muž nejbližším přítelem tohoto veselého mladíka, že tvůj muž všem zlepšoval náladu, protože na cele založil a vedl kurzy anglického, francouzského i německého jazyka a – ne, dál už ses nedozvěděla vůbec nic. Mladíka Andreje odveleli do transportu, muž zůstal ve vězení… Novina proletěla všemi baráky. Všichni ztišili hlas. Sára ten večer nějak zvláštně a tklivě zpívala *Miluji tě* a *Na křídlech písně*. A ty ses koukala na matku s dcerou v objetí a po srdci ti stékala jedna slza za druhou. Dlouho. Hořce.

* * *

Často se u vás vyprávělo o jednom starším člověku.

„Je to osminásobná profesor," chlubila se svými vědomostmi Jeannette. Znala úplně všechny, protože pracovala jako sanitářka na marodce.

Když profesora přeřadili do vedlejšího baráku, chodily jste po řadě – chvíli jedna, pak zase druhá k pletivu

a hovořily s ním. Ten vzrůstem malý, shrbený a nesmírně vyčerpaný člověk měl obličej myslitele s obrovskýma, modrýma a úplně mladýma očima. Zdálo se, že ty oči všechno vidí, všechno znají a všem pomáhají. Včetně tebe.

„Profesore, jedna žena na výslechu řekla: ‚Nelíbí se mi věty vychvalující Stalina, protože v každém slušném člověku vyvolávají pocit falše.'"

Profesor dlouho mlčel a pak řekl:

„To je odvaha! To nebyla obrana, ale vítězství!"

Brzy ovšem odešel do transportu, opíral se o hůlku a s sebou si nenesl vůbec nic. Ve vašem baráku bylo najednou ticho a smutno, jako po pohřbu. Olga Pavlovna najednou zaťala pěsti a rozčílila se:

„Jak ho mohli odvést?! Jak to?! Vždyť sotva chodí! Vždyť jste to samy viděly!"

Jeannette, naše veselá Jeannette hořce plakala a ty jsi pochopila, že tě znovu okradli, že ti vzali něco nesmírně potřebného, co přinášelo naději.

A matka s dcerou byly rády, že se Andrej dostal do stejného transportu s profesorem. Bylo to dobře pro oba dva.

* * *

S praním to bylo těžké. Mužům se měnilo oblečení při koupání, ale ženy si měly prát prádlo samy, jak se dalo a kde se dalo. V noci se žádná z vás nesvlékala. Stejně jste neměly nic na převlečení. Neměly jste se ani čím přikrýt. Hlavně ty z vás, co si nechávaly vyschnout vaťáky. Ve dvou se pod jedním vaťákem moc nezahřejete, pořád bude chybět kus na délku i na šířku. Všichni tu proto spí s nohama vystrčenýma zpod vaťáků, jaksi uboze a bezmocně jim trčí přes pryčny. V noci tu vůbec všechno vypadalo jako zkamenělé,

přízračné, jako by už nikdy neměla přijít ta chvíle, kdy se znovu rozhoří život nebo nový den. Jako v nějaké hodně zlé pohádce. A zlé pohádky by přece vůbec neměly existovat!

Velitelé sem chodili jen zřídka. Když přišli, musely jste si stoupnout do řady a krátce odpovídat na otázky. Na nic jste si nestěžovaly a o nic jste neprosily. Už jste všechny věděly, že jen co na řece roztaje led, pošlou všechny do lágrů výš proti proudu. Čekaly jste na to s nadějí i strachem. Kdo by se nebál loučení, když přátelství bylo tak vzácným jevem? Dražším než chleba. A to se dal chleba po kouscích vyměnit za kuřivo, sirky nebo náhražkový čaj. Ale bylo to tak, přátelství jste si vážily víc než chleba. V lásce jste neměly jen ty, které si po nocích zvali velitelé. Ty ženy zakoušely všeobecné opovržení, možná že se za své chování i styděly, ale přesto žily i dál „polehku".

Nebyly tu žádné knihy, noviny ani rádio. To všechno jste měly zakázané. Jediné spojení s vnějším světem obstarávaly dopisy, proto byly tak drahocenné. Přicházelo jich málo a slov v nich bylo ještě míň. Ale každý takový dopis patřil doslova vám všem, vám zavrženým… Čímsi vás dokázaly rozehřát, rozněžnit, přinášely vám krásu.

Kolikátého je? Jaký měsíc? Jaký den v týdnu? Buď se všechno nějak zastavilo, anebo to běží „páté přes deváté" – jak se říká v Čechách. Chaos. Ale ten zmatek v sobě ukrýval zvláštní metodu, která má zničit jedinečnost každého člověka. Spočívá v neustálém pocitu strachu, neznalosti a vědomí naprosté bezmoci. Ale i v této kruté metodě se přece jen objevovaly trhliny: strach, schovaný v člověku i ve všem kolem, vás postupně nutil bouřit se proti sobě samému. Tento vnitřní protest posiloval odvážné lidi, slabým dodával nových sil. Tento vnitřní protest vzrůstal, až se stal nepřekonatelným instinktem, světlem vycházejícím zevnitř.

A vy, odvrhnuté a zbídačené, jste se zničehonic staly skoro až bohatými. Udivovaly vás tak ostře stříbrné hvězdy, polární

záře… Míň a míň jste hovořily o smutku, chladu, nemocech a hladu. Těšily jste se z toho, že se jim ve vás nepodařilo zničit schopnost radovat se.

„Jak krásné, jak svěží byly růže," recitovala vám po nocích Berta. Táhlo jí na sedmdesátku. Možná proto tak milovala Turgeněvovu prózu i básně. A studentka Soněčka zas odříkávala Majakovského, a to tak, jako by na světě nikdy nebylo jiného básníka.

A Irča byla expert na vězeňské verše. Vězeň prosí, aby ho někdo doprovodil na poslední cestě:

vítr, ptáky, mraky…
ale nejdou s ním.

„Já půjdu!" ozvala se pak veš… Ano, doprovázela ho jen veš!

* * *

Všechny jste si oblíbily maďarskou píseň *Akác szél*. Zdálo se vám, že Margit nezpívá o akátovém větru, ale o touze po vlasti. Sára uměla zazpívat ledasco, její repertoár byl velmi široký: začínala starými romancemi, končila slavnými áriemi. Ty jsi taky občas zpívala. Tvou českou ukolébavku *Lístečku dubový* si už všechny ženy samy pobrukovaly před spaním, tak jako ti ji před mnoha a mnoha lety zpívala každý večer tvá stařičká chůva Matylda.

A Lída – vaše operní pěvkyně – vyprávěla, jak se rok učila v nejslavnějším milánském operním domě La Scala, pak v Paříži, jak v Moskvě dostala s malou skupinkou „mladých talentů" od státu medaili a za odměnu klavír Becker. Ale nikdy vám nezpívala.

„Nemůžu, jako by mi nepřerazili páteř, ale hlas," vysvětlovala, „profesor mě uklidňoval, že to zase přejde."